

SCIENCEPARK
PIBULSONGKRAM RAJABHAT UNIVERSITY

เทคโนโลยีรัษฎชาติและผลิตภัณฑ์

คงศักดิ์ ศรีแก้ว

เทคโนโลยีรัชชาติและผลิตภัณฑ์

คงศักดิ์ ศรีแก้ว

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

คงศักดิ์ ศรีแก้ว.

เทคโนโลยีธัญชาติและผลิตภัณฑ์.--พิษณุโลก : มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม, 2563. 262 หน้า.

1. เทคโนโลยีการผลิตอาหาร. I. ชื่อเรื่อง.

664.7

ISBN 978-616-91918-3-4

สงวนลิขสิทธิ์

พิมพ์ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2563

จำนวนพิมพ์ 1,000 เล่ม

ราคา 300 บาท

จัดพิมพ์โดย อุทยานวิทยาศาสตร์ภาคเหนือ มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม จ.พิษณุโลก
โทร. 0-5526-7000 ต่อ 8733

<http://scipark.psu.ac.th>

ออกแบบปก นายนิกธ ฆวดยินดี

ติดต่อสั่งซื้อได้ที่ ศูนย์หนังสือแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

<http://www.chulabook.com>

Call Center (จัดส่งทั่วประเทศ) โทร. 0-2255-4433, 0-2218-9891

- ผู้เขียนให้ความสำคัญสูงสุดในการอ้างอิงแหล่งข้อมูลที่ใช้สำหรับการเรียบเรียงหนังสือเล่มนี้
- เนื้อหาภาพและตารางมีการขออนุญาตใช้สิทธิ์ผ่านระบบ Copyright Clearance Center (CCC) www.copyright.com หรือ ทำซ้ำตามเงื่อนไขสัญญาอนุญาตครีเอทีฟคอมมอนส์ (CC-BY)
- ภาพประกอบบางส่วนได้รับอนุญาตให้ใช้สิทธิ์จาก www.freepik.com

คำนำ

ธัญชาติมีความสำคัญในแง่ของการเป็นแหล่งอาหารหลักของคน รวมถึงมีการนำไปใช้เป็นวัตถุดิบอาหารสัตว์ และปัจจุบันยังมีศักยภาพในการนำไปผลิตเป็นพลังงาน ดังนั้นธัญชาติจึงมีความสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจของคนทั้งโลก สำหรับประเทศไทย ธัญชาติที่มีความสำคัญและเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตคนไทยมากที่สุดคือ ข้าว ซึ่งถือเป็นพืชเศรษฐกิจหลักของประเทศ โดยคนไทยส่วนใหญ่บริโภคข้าวเป็นอาหารหลัก

หนังสือ “เทคโนโลยีธัญชาติและผลิตภัณฑ์” จัดทำขึ้นเพื่อเผยแพร่องค์ความรู้และเทคโนโลยีที่เกี่ยวข้องกับธัญชาติรวมถึงผลิตภัณฑ์จากธัญชาติ ให้กับผู้ประกอบการ โรงงานอุตสาหกรรมอาหาร ที่เข้ามาใช้บริการของอุทยานวิทยาศาสตร์ภาคเหนือ มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม รวมถึงใช้ประกอบการเรียนการสอนสำหรับนักศึกษาทั้งระดับปริญญาตรี และบัณฑิตศึกษา มีเนื้อหาทั้งสิ้น 11 บท โดยบทที่ 1-5 เป็นองค์ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับธัญชาติ โครงสร้างของธัญชาติแต่ละชนิด สมบัติทางกายภาพ เคมี และการจัดชั้นมาตรฐานของธัญชาติ บทที่ 6-11 เป็นเนื้อหาเกี่ยวกับการจัดการหลังการเก็บเกี่ยว การลดความชื้น การแปรรูปขั้นต้น และการแปรรูปธัญชาติไปเป็นผลิตภัณฑ์อาหารชนิดต่าง ๆ

ผู้เขียนขอขอบคุณคณาจารย์ทุกท่านที่มีส่วนในการให้ความรู้ และอบรมสั่งสอนเป็นอย่างดีในทุก ๆ ระดับของการศึกษา ขอขอบคุณมหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงครามที่ให้โอกาสในการสอนนักศึกษาทั้งระดับปริญญาตรีและบัณฑิตศึกษา รวมถึงให้โอกาสในการทำงานวิจัย บริการวิชาการให้กับผู้ประกอบการ โรงงานอุตสาหกรรมอาหารต่าง ๆ หน่วยงานสนับสนุนทุนวิจัยทุกหน่วยงานที่ให้ความอนุเคราะห์จัดสรรงบประมาณในการทำวิจัยด้วยดีตลอดมา และขอขอบคุณอุทยานวิทยาศาสตร์ภาคเหนือ มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม ที่ให้ความอนุเคราะห์ในการจัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้ เพื่อเผยแพร่ความรู้และเทคโนโลยีให้เป็นประโยชน์ต่อผู้สนใจในวงกว้าง

คงศักดิ์ ศรีแก้ว

สารบัญ

	หน้า
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความหมายและการแบ่งประเภทของธัญชาติ	2
1.2 ลักษณะภายนอกของธัญชาติ	3
1.3 ความสำคัญของธัญชาติ	5
1.4 อุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องกับธัญชาติ	6
1.5 นวัตกรรมกับการแปรรูปธัญชาติ	10
1.6 สรุป	13
รายการอ้างอิง	14
บทที่ 2 โครงสร้างของธัญชาติ	17
2.1 ข้าว	18
2.2 ข้าวสาลี	23
2.3 ข้าวโพด	25
2.4 ข้าวบาร์เลย์	27
2.5 ข้าวไรย์	28
2.6 ข้าวโอ๊ต	28
2.7 ทriticale	30
2.8 ข้าวฟ่าง	30
2.9 มิลเลต	32
2.10 ความสำคัญและหน้าที่ของโครงสร้างธัญชาติชนิดต่าง ๆ	32
2.11 สรุป	36
รายการอ้างอิง	37

บทที่ 3 สมบัติทางกายภาพของัญชาติ	39
3.1 ลักษณะทางกายภาพของเมล็ดัญชาติ	40
3.2 การตรวจสอบสมบัติทางกายภาพของเมล็ดัญชาติ	41
3.3 การตรวจสอบสมบัติทางกายภาพของผลิตภัณฑ์จากัญชาติ	47
3.4 สรุป	56
รายการอ้างอิง	57
บทที่ 4 สมบัติทางเคมีของัญชาติ	61
4.1 ส่วนประกอบโดยประมาณของัญชาติ	62
4.2 คาร์โบไฮเดรตในัญชาติ	64
4.2.1 สตาร์ช	64
4.2.2 น้ำตาล	70
4.2.3 เส้นใยอาหาร	70
4.2.4 พอลิแซ็กคาไรด์ที่ไม่ใช่สตาร์ช	71
4.3 โปรตีนในัญชาติ	72
4.3.1 กลูเตน	74
4.3.2 โปรตีนชนิดอื่น ๆ	76
4.4 ลิพิดในัญชาติ	77
4.5 แร่ธาตุในัญชาติ	79
4.6 วิตามินในัญชาติ	80
4.7 ไฟโตนิวเทรียนท์	81
4.8 สารต้านโภชนาการในัญชาติ	81
4.9 สรุป	82
รายการอ้างอิง	84
บทที่ 5 มาตรฐานของัญชาติ	89
5.1 มาตรฐานและการจัดชั้นคุณภาพของัญชาติในประเทศไทย	90

5.1.1	มาตรฐานและการจัดชั้นคุณภาพของข้าว	90
5.1.2	มาตรฐานและการจัดชั้นคุณภาพของข้าวโพด	98
5.1.3	มาตรฐานและการจัดชั้นคุณภาพของข้าวฟ่าง	99
5.2	มาตรฐานสากลของสินค้าธัญชาติ	100
5.3	สรุป	102
	รายการอ้างอิง	103

บทที่ 6	การเก็บรักษาและการเสื่อมเสียของธัญชาติ	105
6.1	การลดความชื้นของธัญชาติ	106
6.1.1	เครื่องลดความชื้นแบบถัง (bin dryer)	109
6.1.2	เครื่องลดความชื้นแบบคอลัมน์ (column dryer)	111
6.1.3	การลดความชื้นโดยลมเป่าจากพื้น (floor-drying system) ในโรงเรือน	112
6.2	การเก็บรักษาธัญชาติ	113
6.2.1	สภาวะการเก็บรักษาธัญชาติ	114
6.2.2	วิธีการเก็บรักษาธัญชาติ	115
6.3	การเสื่อมเสียระหว่างการจัดเก็บ	118
6.3.1	การเสื่อมเสียจากเชื้อรา	118
6.3.2	การเสื่อมเสียจากแมลง	120
6.3.3	การถูกทำลายโดยหนู	123
6.3.4	ความเสียหายโดยนก	123
6.4	การควบคุมการเสื่อมเสียและการถูกทำลาย	123
6.5	สรุป	125
	รายการอ้างอิง	126

บทที่ 7	เทคโนโลยีการกะเทาะเปลือกธัญชาติ	129
7.1	เทคโนโลยีการสีข้าวเปลือก	130

7.2	อุตสาหกรรมการสีข้าวเปลือกในประเทศไทย	130
7.3	คุณภาพของการสีข้าวเปลือก	132
7.4	การแตกร้าวของเมล็ดข้าว	135
7.5	เครื่องจักรที่ใช้ในการสีข้าว	142
7.5.1	การทำความสะอาดข้าวเปลือก	143
7.5.2	การกะเทาะข้าวเปลือก	144
7.5.3	การแยกแกลบ	147
7.5.4	การแยกข้าวเปลือกออกจากข้าวกล้อง	147
7.5.5	การขัดขาว	147
7.5.6	การขัดมัน	149
7.5.7	การคัดขนาด	150
7.5.8	การคัดแยกสี	151
7.5.9	การผสมข้าวและการบรรจุ	151
7.6	การสีข้าวไ้ต	151
7.7	สรุป	154
	รายการอ้างอิง	155

บทที่ 8	ข้าวหนึ่งและข้าวกล้องงอก	157
8.1	หลักการผลิตข้าวหนึ่ง	158
8.2	กระบวนการผลิตข้าวหนึ่ง	161
8.3	การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพและเคมีของข้าวหนึ่ง	164
8.4	ข้าวฮาง	165
8.5	ข้าวกล้องงอก	167
8.6	ประโยชน์เชิงสุขภาพของข้าวกล้องงอก	168
8.7	กระบวนการผลิตข้าวกล้องงอก	170
8.7.1	การผลิตข้าวกล้องงอกที่เริ่มจากข้าวกล้อง	170
8.7.2	การผลิตข้าวกล้องงอกที่เริ่มจากข้าวเปลือก	171

8.8 การพัฒนาผลิตภัณฑ์จากข้าวกล้องงอก	173
8.9 สรุป	174
รายการอ้างอิง	175

บทที่ 9 ผลิตภัณฑ์แปรรูปและสตาร์ชจากธัญชาติ	179

9.1 กระบวนการโม้	180
9.2 การโม้แห้ง	180
9.2.1 การทำความสะอาดและคัดแยกเมล็ด	181
9.2.2 การปรับสภาพเมล็ดธัญชาติ	184
9.2.3 ระบบการโม้แห้ง	185
9.3 การโม้เปียก	189
9.3.1 การทำความสะอาดและคัดแยกเมล็ด	190
9.3.2 การแช่เมล็ด	191
9.3.3 ระบบการโม้เปียก	192
9.4 การโม้ผสม	193
9.5 สตาร์ชที่ถูกทำลาย	195
9.6 การดัดแปรแป้งและสตาร์ช	195
9.6.1 วิธีการดัดแปร	196
9.6.2 การใช้ประโยชน์สตาร์ชดัดแปรในอาหาร	198
9.7 แป้งสำเร็จรูป	200
9.8 สรุป	201
รายการอ้างอิง	203

บทที่ 10 ผลิตภัณฑ์แปรรูปจากธัญชาติ 1	207

10.1 ผลิตภัณฑ์ขนมอบ	208
10.1.1 ส่วนผสมของผลิตภัณฑ์ขนมอบ	208
10.1.2 ขนมปัง	212

10.1.3 เค้ก	214
10.1.4 เพสตรี	215
10.1.5 ขนมปังกรอบ	216
10.2 ผลิตภัณฑ์อาหารเส้น	217
10.2.1 พาสต้า	217
10.2.2 บะหมี่	219
10.2.3 ก๋วยเตี๋ยว	222
10.3 สรุป	226
รายการอ้างอิง	227
บทที่ 11 ผลิตภัณฑ์อาหารแปรรูปจากธัญชาติ 2	229
11.1 ผลิตภัณฑ์อาหารเช้า	230
11.1.1 คอร์นเฟลก	230
11.1.2 ผลิตภัณฑ์จากกระบวนการบีบอัดผ่านเกลียว	232
11.1.3 โจ๊กและข้าวต้มกึ่งสำเร็จรูป	234
11.2 ผลิตภัณฑ์ขนมขบเคี้ยว	236
11.3 อาหารหมักจากธัญชาติ	238
11.3.1 เบียร์	239
11.3.2 อาหารหมักจากข้าว	243
11.4 สรุป	251
รายการอ้างอิง	252
ดัชนี	255

บทที่ 1

บทนำ

ธัญชาติใช้เรียกส่วนที่เป็นเมล็ดของธัญพืช มีความสำคัญในฐานะเป็นแหล่งอาหารที่ให้พลังงานที่สำคัญที่สุดในคนและสัตว์ การนำธัญชาติไปใช้ประโยชน์จึงมีความสำคัญ ซึ่งต้องทราบถึงส่วนประกอบของธัญชาติ สมบัติทางเคมี กายภาพ การเสื่อมเสีย กระบวนการแปรรูป ธัญชาติเป็นผลิตภัณฑ์ชนิดต่าง ๆ การเก็บรักษาทั้งในส่วนของธัญชาติที่เป็นเมล็ดและผลิตภัณฑ์แปรรูปจากธัญชาติชนิดต่าง ๆ รวมถึงผลพลอยได้จากอุตสาหกรรมที่ใช้ธัญชาติเป็นวัตถุดิบในการผลิต สำหรับประเทศไทยข้าวเป็นธัญชาติที่มีความสำคัญที่สุด ประเทศไทยเป็นประเทศที่ส่งออกข้าวเป็นอันดับต้น ๆ ของโลกมาเป็นระยะเวลายาวนาน ข้าวเป็นอาหารหลักประจำวันของคนไทย ข้าวจึงมีความสำคัญทั้งในแง่ของเศรษฐกิจและสังคม นอกจากนั้นข้าวยังมีความสัมพันธ์กับการดำเนินชีวิตของคนไทย ดังจะเห็นได้จากวัฒนธรรมและประเพณีต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับข้าวและวิถีชีวิตคนไทยซึ่งมีมายาวนานจวบจนปัจจุบัน ►►

1.1 ความหมายและการแบ่งประเภทของรัชชาติ

รัชชาติ (cereal) หมายถึง เมล็ดจากต้นรัชพืชวงศ์หญ้า (Family Gramineae) ซึ่งเป็นพืชใบเลี้ยงเดี่ยว มีหลายชนิด เช่น ข้าว ข้าวสาลี ข้าวโพด ข้าวบาร์เลย์ ข้าวฟ่าง ข้าวไรย์ ข้าวโอ๊ต มิลเลต และลูกเดือย เป็นต้น อนุกรมวิธานของรัชชาติแสดงได้ดังภาพ 1.1

วงศ์ Gramineae					
วงศ์ย่อย	Bambusoideae	Pooideae		Panicoideae	
เผ่า	Oryzeae	Triticeae	Aveneae	Paniceae	Andropogoneae
สกุล	<i>Oryza</i> (ข้าว)	<i>Triticum</i> (ข้าวสาลี) <i>Secale</i> (ข้าวไรย์) <i>Hordeum</i> (ข้าวบาร์เลย์)	<i>Avena</i> (ข้าวโอ๊ต)	<i>Pennisetum</i> (มิลเลต)	<i>Sorghum</i> (ข้าวฟ่าง) <i>Zea</i> (ข้าวโพด) <i>Coix</i> (ลูกเดือย)

ภาพ 1.1 อนุกรมวิธานของรัชชาติ

รัชชาติทุกชนิดมีส่วนประกอบหลักเป็นคาร์โบไฮเดรต ดังนั้นจึงมีความสำคัญในแง่ของการเป็นอาหารหลักที่ให้พลังงานทั้งต่อคนและสัตว์ นอกจากนี้รัชชาติยังมีโปรตีนและไขมันเป็นส่วนประกอบในปริมาณที่มากกว่าพืชอื่น ๆ บางชนิด รัชชาติจึงมีความสำคัญต่อร่างกายทั้งในแง่ของการให้พลังงานและเสริมสร้างการเจริญเติบโต

อย่างไรก็ตาม เมล็ดถั่ว พืชหัว และรัชชาติเทียม (pseudo-cereal) ก็เป็นแหล่งของคาร์โบไฮเดรตเช่นเดียวกัน และมีส่วนประกอบหลักคล้ายกับรัชชาติแต่ไม่จัดเป็นรัชชาติ ข้อแตกต่างที่สำคัญ คือ เมล็ดถั่ว พืชหัว และเมล็ดรัชชาติเทียมเหล่านั้นได้มาจากพืชชนิดอื่นที่ไม่ใช่วงศ์หญ้า จึงไม่จัดเป็นรัชชาติ ยกตัวอย่างเมล็ดถั่ว เช่น ถั่วเหลือง ถั่วเขียว ถั่วลิสง ฯลฯ พืชหัว เช่น มันสำปะหลัง มันฝรั่ง มันเทศ ฯลฯ เมล็ดรัชชาติเทียม เช่น บัควีท (buckwheat) ควินัว (quinoa) ฯลฯ ปัจจุบันเมล็ดรัชชาติเทียมได้รับความนิยมในการบริโภคมากยิ่งขึ้นเนื่องจากมีคุณค่าทางโภชนาการสูง